

A művesség dicsérete

Tanulmányok
Flórián Mária tiszteletére

Szerkesztette:
Cseh Fruzsina – Szulovszky János

Budapest
Plusz + Könyvek
2016

Tartalom

SZULOVSKY János: <i>A műesség dicsérete</i>	7
H. CSUKÁS Györgyi: <i>Flórián Mária köszöntése</i>	9
BÁDER Miklósné: <i>Összeszövődve</i>	15

A nyersanyag és az öltözet előállítása, eszközei

VARGYAS Gábor: <i>Veregetett faháncsruha a vietnámi brúknál</i>	19
PALÁDI-KOVÁCS Attila: <i>Gereben, héhó, gracka. Rostminőségek északon</i>	29
BENDA Judit: <i>A középkori Budán szőtt posztó. „Amit németül dirdumdeynek, magyarul pedig bubonak neveznek”</i>	39
TÓTH György: <i>Egy magyar játékvarrógép és előzményei</i>	45

Közelítések a viselethez

JUHÁSZ Katalin: <i>Tiszta testre tiszta ruhát. A testi tisztálkodás és a tisztaruha-váltás néhány összefüggése</i>	53
DEÁK Éva: <i>Nemesi és katonai férfiviseletek a 17. századból</i>	63
ERDEI T. Lilla: <i>Csipkével díszített keszkenők (A 16. századtól a 18. század első feléig, a levéltári források tükrében)</i>	73
SZILÁGYI Miklós: <i>Kisújszállási viseleti emlékek</i>	79
LACKNER Mónika: <i>Népi öltözetek múzeumi megjelenítésének egy formája: a viselettermek</i>	83
GRANASZTÓI Péter: <i>„Hungaricum unicum”. Gróf Teleki Sándor és Victor Hugo cífraszűrének története</i>	89
G. SZABÓ Zoltán: <i>Hová tűnt a „Magyar viselettörténet” monográfia? Gróf Zichy István életútjának egyik legfontosabb tudománytörténeti kérdése</i>	95

A hagyományos kultúra interpretációja

BÁLIZS Beáta: <i>„Fertelmes sárga szín”. A sárga negatív megítélése a magyar kultúrában</i>	103
SZULOVSKY János: <i>Etno-art: egy fogalom genezise és lehetséges jövőbeni használata</i>	113

A kézművesség és tárgyi emlékei

SZENDE László: <i>Rómer Flóris és a magyarországi kézművesipar történetének kutatása</i>	121
KINCSES Katalin Mária: <i>A Magyarországi Céhes Adatbázis és alkalmazásának első eredményei a közép- és kora újkori történeti kutatásokban</i>	129
DOMONKOS Ottó: <i>Egy mészároslegény üzenete a 18. századból</i>	137
TUZA Csilla: <i>Pest-budai céhes élet a 18. század derekán</i>	143
P. SZALAY Emőke: <i>Váradai úrasztali boroskancsók. A református egyházművészeti és a népi kerámiakutatás kapcsolata</i>	151
VIDA Gabriella: <i>Miskolci-e a miskolci fazekas céh cserépkantája? Gömői landmajszterek a miskolci fazekas céhben</i>	159
KNÉZY Judit: <i>Újabb adatok a csurgói és nagyatádi fazekasságról (1810-1950)</i>	165
KISS Emília: <i>A pesti oldal utolsó vízimalma</i>	173
VIGA Gyula: <i>Tokaj-hegyalja mezővárosainak tárgyi ellátottságához</i>	179
CSEH Fruzsina: <i>Flórián Mária tudományos munkássága (1965-2015)</i>	187
<i>Tabula Gratulatoria</i>	195

Gereben, héhő, gracka. Rostminőségek északon

PALÁDI-KOVÁCS Attila

Az 1960-as években az Északi-középhegység völgyeiben élő parasztságnak a kendermunka még élő gyakorlata, megszokott tevékenysége volt. Az északi térségben a kender feldolgozása túlnyomóan emberi erővel, kézi eszközökkel a családi gazdaságokban, háztartásokban történt. Csupán a kender töretését végezték a vízimalmok mellett épült *kölyük*ben, ahol a malomkerékkel forgatott büttyös fatengely emelgette a súlyos fabunkókat, melyek leestükben törték meg a talpakra alájuk helyezett, előbb már kétszeresen eltilolt kendermarkokat. A vízimalmok megfoggyatkozásával párhuzamosan a 20. században elterjedt a motorral hajtott, körben futó vashenger, mely lényegesen meggyorsította és megkönnyítette a kendentörést. A rostminőségek fésüléssel történő elkülönítése, a fonás és a szövés műveletei ismét asszonyi munkaerőt igényeltek. Az északi magyar népterületen a kender feldolgozásának utolsó fázisai, a fonal gombolyítása és a vásznak, pokrócok szövése megmaradtak a háziipar keretei között. A szövést ebben a térségben nem bízták takácsokra, azt is maguk, saját otthonukban végezték el a falusi asszonyok.

A népi kendermunka változatos eszközanyaga, munkamenete, gazdag szakszóincse felkeltette a Magyar Néprajzi Atlaszt megalapozó kérdőívek összeállítóinak figyelmét. Ilyenformán az adatgyűjtésben közreműködő etnográfusok, egyetemi hallgatók többsége is felkészült ennek a tárgykörnek a vizsgálatára, részletes dokumentálására. Flórián Mária szakdolgozati témaként kutathatta a Zempléni-hegyvidék középső részén a népi kendermunka akkor még élő ismeretanyagát. 1963-ban elkészült szakdolgozatának sűrített változata jelent meg 1966-ban, amikor Szolnoky Lajos is publikálta *A rostfésűk* című kis monográfiáját, összefoglalásra törekvő, alapos rendszerezést nyújtó tárgytörténeti tanulmányát. Flórián Máriának a regéci vár körzetében megbúvó kis falvak rostminősítő eszközeiről, eljárásairól szóló leírását érdemes szó szerint idéznünk: „A törés, puhítás után a kendent nyomban kicsapták, kirázták a portól, a pozdorjától, markonként falhoz, oszlophoz, fához vagy a tiloló lábához verték, majd ezt a rostok kifésülése követi. Ennek az eszköze *ecsetelő* (Regéc), *ecselő* (Arka), *ecset* (Mogyoróska, Arka, Baskó) néven ismeretes. A műveletet

az eszköz után *ecselésnek* (Mogyoróska, Regéc, Baskó), a munka és az eszköz hasonlóságából adódóan *fésülésnek* (Arka), illetőleg az *ecselés* után nyert szál után *pátyoszolásnak* is nevezik (Mogyoróska). Mogyorósán egy gyapjúfeldolgozó tanfolyam óta a *kártolás* elnevezés is használatba jött. Az *ecset* vagy *ecselő* egy deszkalapra erősített vasfogas fésű. Az *ecselő* fésűjét régebben a cigányok készítették, a fáját többnyire házilag faragták ki. Az *ecsetelést* lehetőleg száraz, meleg időben végezték. Ha az időjárás nem kedvező, *ecselés* előtt a kendent a kemencén felmelegítették.”¹ A leíráshoz kapcsolódó fotón látható, hogy az *ecsetnek* nevezett „vasfogas fésű” a „szegrózsás rostfésű” típusába tartozik.

A rostfésűk három alapvető típusát (szegrózsás-, szegsoros-, sörtés rostfésű), azoknak a recens elterjedtségét a magyar nyelvterületen, történeti múltjukat Európában és a Kárpát-medencében Szolnoky Lajos tisztázta,² de az Ő tanulmányát Flórián Mária akkor még nem ismerhette. A sörtés rostfésűk erős disznósörtéből készült, kerek, kefe formájú eszközök, melyek 19-20. századi használatára vonatkozóan az északi magyar népterületről eddig nem bukkantak fel bizonyító adatok. A sörtés rostfésűk használata a magyar nyelvterület keleti, főként erdélyi részein (Kolozs, Szilágy) és a moldvai csánigóknál volt legtovább megtalálható, s ott *ecset*, *ecsellő*, *pác* a nevük.³ Ez a tárgynév – mint az idézett szöveg is bizonyítja – Abaúj, Zemplén falvaiban a 20. században már a szegrózsás rostfésű megnevezésére szolgált. Használat a régi Bars és Hont vármegye területén, sőt Szatmárban is kimutatható ’gereben’ jelentésben, mint arra már Gönyey Sándor felfigyelt.⁴ Beregben, Ugocsában a gereben neve *vas-ecset*. Szolnoky feltevése szerint a sörtés rostfésűt a magyarság a honfoglalás után kölcsönözte a helyben talált szlávstól annak nevével, az *ecsettel* együtt. A szegrózsás rostfésű a kései középkorban Nyugat-Európából fokozatosan terjedt kelet felé és sok vidéken megkapta a már jóval korábban is használt sörtés rostfésű névét. Ezen vidékek közé

¹ Flórián 1966: 165.

² Szolnoky 1966: 89-97.

³ Szolnoky 1991: 354.

⁴ Gönyey 1936: 5.

tartoznak a magyar nyelvterület északi, északkeleti és keleti peremén kimutatható *ecset*, *ecsellő*, *vasecset* tárgynevet használó körzetek is.⁵

Az északi magyar népterületen az utóbbi évszázadokban a rostfésűnek két formája, a szegrózsás-, illetve a szegsoros típus volt használatban. Szolnoky közleményeiben és a Magyar Néprajzi Atlasz térképein a szegrózsás rostfésű csaknem kizárólagosnak mutatkozik. A szegsoros elterjedtsége szórványos és többnyire csupán járulékos eleme a rostkezelő eljárásoknak.

A domináns szegrózsás eszköznek sok vidéken volt két változata. A legtöbb gazdaságban mindkettő megtalálható volt a kendermunka eszközei között. A rostfésülés folyamatában egymást követően használták a ritka és a sűrű fogazatú változatot. A szegrózsás rostfésű használatáról és elnevezéseiről, így az *ecset*, *ecsellő* tárgynévről, 1966 óta sok új adalék került elő. Például Fancsal és Detek községben, a Hernád völgyében: „Az *ecset* egy kb. 80. cm hosszú, 20 cm széles deszka [melynek...] közepén egy kb. 8-10 cm-es vasfogakból álló kör alakú rész [szegrózsás] található. Az *ecselés*hez többnyire kétfajta *ecsellőt* használtak: sűrűfogút és ritkafogút. Az *ecsellőt* cigánykovácsok készítették.”⁶ A Bódva vízvidéken, így a Rakaca-patak egyik oldalvölgyének falujában, Viszlón, amikor „a vasfogú *ecsellő*n több esetben áthúzták a *markot*, a rövid szárú, tört kender benn maradt a fogak között, a hosszú szálú pedig a gazdaszony kezében.”⁷ Ezt a munkaeszközt a Bódva völgyében két néven ismerik: északon *ecset*, *ecsellő* a neve (Varbóc, Szín, Teresztenye, Szögliget, Szádelő, Hídvégardó, Viszló), délen inkább *vonó* néven ismerik (Szalonna, Szendrő, Edelény, Boldva).⁸ Ez utóbbi tárgynév használatos a Szuha-patak és a Cselény vidékén is. A rostfésülés munkájának neve a Szarazvölgyön (Szuha-patak vidéke) és a Bódva alsó folyása mellett *vonás*, *megvonás* („megvonják, megvonik”), a Csereháton *ecsellés*, *ecsetelés*, a Felső-Hernád vidéken *öcsellés*, az abaúji Hegyközben *öcsellés*, *öcsötölés*.⁹ A szegrózsás rostfésű két változatát („nagyoló” és „finomító”) a vasfogak durvább, ritkább, illetve finomabb, sűrűbb elhelyezkedése határozta meg.

A Sajó vonalától délre és nyugatra egészen a Tarna völgyéig egyetlen terminus, a köznyelvnek leginkább elfogadható *gereben* tárgynév mutatható ki a 20. század derekán. Az eszköznek ez a neve csaknem kizárólagos a Dunántúlon és a Kisalföldön, az Alföld túlnyomó részén, így a Közép-Tisza-vidék tájain, köztük a dél-borsodi Mezőségen is. A munkaeszköz, a szegrózsás rostfésű az egész magyar népterületen elterjedt. Az eszköz maga a köznyelvnek mondható *gereben*, *gerebeny* szónál is általánosabban ismert volt a 20. század első felében. Mellet-

te Szolnoky Lajos csupán a nógrádi - észak-pesti körzetben, valamint Erdély magyarságánál használatos *hého*, *héhel*, *héhelő*, *léhel* stb. tárgynevet említette meg a magyar néprajzi szintézisben megjelent, a népi kendermunkáról írott összefoglalásában.¹⁰

A gerebenen végzett munka neve az Alsó-Hernád mellékén, a Harangod és a Taktaköz vidékén *gerebelés*.¹¹ A mezőkövesdi matyók az 1900-as évek elején „A tilott kendert *gerebelyezik*. Kétféle *gerebelyt* használnak...”¹² Kazáron (Nógrád m.), amikor a malomból haza vitték a kendert, „már csak a *gerebenezés* volt hátra. Ekkor osztályozzák az aszszonyok a kendert. A legszebb, legfinomabb szálúak, amiből a legszebb fonalat fonták”.¹³ Medvesalján szintén *gereben*, *gerebeny* „a más vidéken *héhelynek* vagy *héhelnek* nevezett” eszköz neve. A *megbitolt*, *eltitolt* és a *törőből* (*mallóból*) hazakerült kender fésülésének munkáját a medvesaljai magyarok az 1980-as években *gerebenyezésnek* nevezték.¹⁴

A szegsoros rostfésű használatát a 20. század első felében főként az erdélyi magyarságnál tudta dokumentálni a néprajzi kutatás. Ott ennek a párosával használt szegsoros eszköznek a régi magyar neve mindenütt *gereben*.¹⁵ Szolnoky 1966-ban közölt tanulmánya és II. számú térképvázlata az északi népterületről még egyetlen helységből sem adatolta az eszköz ismeretét.¹⁶ Könyvének térképvázlata a Néprajzi Atlasz gyűjtőfüzetei nyomán regisztrálja Bolyk (Nógrád m.) és Nagybalog (Gömör m.) községben való használatát és megadja a tárgy nevéként a *gereben* szót.¹⁷ A Néprajzi Atlasz 286. térképén, mely szintén Szolnoky Lajos munkája, már megjelenik egy harmadik északi pont, Cakó (Gömör m.) szegsoros rostfésű használatának jele is.¹⁸ A jelmagyarázatból megtudható, hogy ezeken a pontokon a szegrózsás és a szegsoros rostfésű együtt fordult elő. Az MNA adatok forrását képező kérdőív, gyűjtőfüzet kitöltőjeként hozzá tehetem, hogy Bolykon (Nógrád m.) a szegrózsás rostfésű neve *héhely*, a szegsoros eszköz neve: *gerebeny*. Ellenben Nagybalog és Cakó faluban (Gömör m.) a szegrózsás fésű neve *gerebeny*, a szegsorosé pedig *kis gerebeny*. Cakón elmondták, hogy a *kis gerebennel* a guzsalyra felkötött *kócot* fésülték ki.¹⁹ Az egyetlen deszkalapból kivágott lapátka szélessége 21-25 cm, végén egyetlen szegsor található, nyele 15 cm hosszú, a nyéltől a szegsorig terjedő mélysége 10-12 cm (1-3. kép).

¹⁰ Szolnoky 1991: 353.

¹¹ Lajos 1965: 26.

¹² Kóris 1907: 2.

¹³ Tózsér Kapcsos 2004: 24.

¹⁴ Duray 1990: 68.

¹⁵ Szolnoky 1991: 354.

¹⁶ Szolnoky 1966: 95.

¹⁷ Szolnoky 1972: 203. XXI. Térkép

¹⁸ Szolnoky 1989: MNA V. 286. térkép

¹⁹ Paládi-Kovács Attila gyűjtései, MNA archívum az MTA Néprajzi Intézetében. SI 22. Bolyk, SI 23. Nagybalog, SI 24. Cakó. Nem ismerték az Erdélyben leírt munkamódot, a két szegsoros fésűvel egyidejűleg végzett rostfésülést. Lásd Szolnoky 1972: 201.

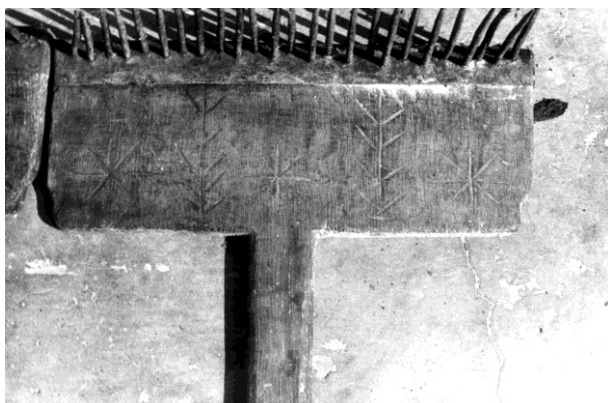
⁵ Szolnoky 1966: 92, 97, 110-11.

⁶ Zsák 1988: 11.

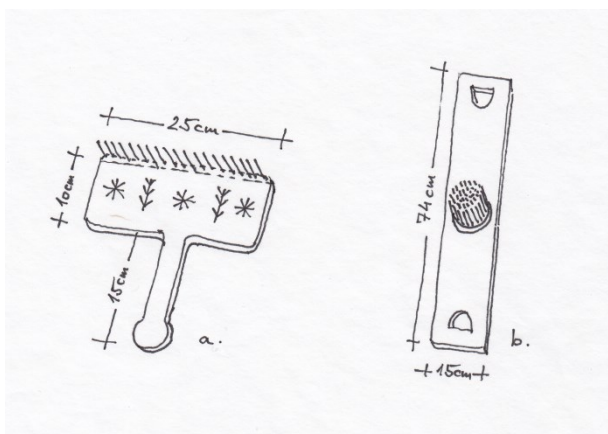
⁷ Kisida 1989: 50.

⁸ Szolnoky 1966: 92.; Szolnoky 1972: 199. XX. Térkép; Dobrossy-Fügedi 1977a: 274-275.; Paládi-Kovács 2013: 91

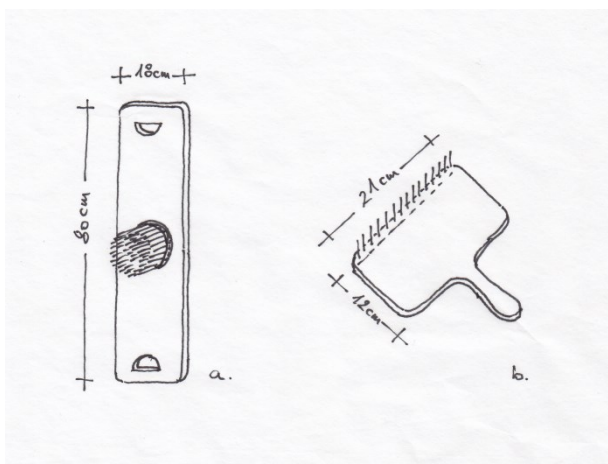
⁹ Lajos 1965: 26.

1. kép. Szegsoros rostfésű, *gerebeny*. Bolyk (Nógrád vm.)
Paládi – Kovács Attila felv, 1965.

2. kép. Szegsoros- és szegrózsás rostfésű, *gerebeny* és
héhely. Bolyk (Nógrád vm.)

3. kép. Szegrózsás- és szegsoros rostfésű, *nagy gerebeny*
és *kis gerebeny*. Nagybalog (Gömör-Kishont vm.)

A Gömör és Nógrád megye határán fekvő Medvesalján szegsoros rostfésűt nem használtak, de volt tudomásuk Losonc-vidéki létezéséről. „Míg más vidéken, például az Ipoly-menti falvakban, *gerebennek* azt a lapát alakú nyeles faeszközt nevezik, melynek szélesebb részén merőlegesen egy-két hegyes szegsor van beverve, addig Medvesalján *gerebennek* a más vidéken *héhelynek* vagy *héhelnek* nevezett lapos fésűlőt hívják.”²⁰

²⁰ Duray 1990: 68.

Szolnok Lajos publikációiban és a Magyar Néprajzi Atlasz 286. számú, a rostfésű típusait bemutató, térképlapján nem jelenik meg a szegsoros rostfésű Bódva-völgyi ismerete. 1994-ben végzett terepmunkám nyomán „fedeztem fel”, hogy a Bódva-völgyén a népi kendermunka „jellemző eszköze volt a párosával használt *gracka*. Voltaképpen nyeles deszkalap, szélén szegsorral. Főként a székes guzsalyra felkötött *csepű* fésülgetésére használták. A *csepű*t az egyik *gracka* fogai közé helyezték. Szálait onnan húzogatta ki a fonó nő, miközben a másik *grackával* hozzá fésülgette, pótolgatta a kimaradt *csepűkócot*. Használták ezt az eszközt Borsodon, Szendrőn, Szalonnán, Szögligeten, de Hídvégardón már mit sem tudnak róla. A *gracka* szót Szinnyi tájszótára egyedül Miskolcra közli.”²¹ Az Új Magyar Tájszótár a *gracka* szó ‘egy fajta rostfésű’ jelentését nem ismeri.²²

A *kis gerebeny* a nyelvhatáron a *csepű* vagy *kóc* néven ismert durva rostanyag fonásának segédeszköze volt a 20. század első felében. A korábbi századokban elterjedtebb lehetett az északi népterület szomszédos vidékein, elterjedtsége alapján reliktumnak tekinthető munkaeszköz. A tárgy reliktum jellege a Bódva-völgyben használatos *gracka* esetében sem zárható ki.²³ Azonban a székes guzsaly és a *gracka* nevet viselő szegsoros rostfésű együttes használata inkább a tárgyhasználat újjáéledésére utal. Arra, hogy a székes guzsaly 19. századi terjedése a Bódva mentén a fonás segédeszközevé avatta a szegsoros rostfésűt.²⁴ A tárgynév valószínűleg a székes guzsalyt és a rostfésűt előállító háziiparosok nyelvéből való. Etimológiája nem ismeretes. A szó elterjedtsége és hangzói alapján feltehető, hogy a dél-szepesi gründer (német) és szlovák népnévből ered.²⁵

Visszatérve a szegrózsás rostfésű elnevezéseire, azt találjuk, hogy az északi népterület, a szorosabban vett Palócföld nyugati részein is, a *héhő*, *héhel*, *héhelő*, *léhel*, *léhelő* terminusokat találjuk. A Zagyva vonalától nyugatra egy összefüggő nógrádi – honti –

²¹ Saját gyűjtés 1994-ben a felsorolt falvakban. Az idézett szöveg forrása: Paládi-Kovács 2013: 93-95. Ugyanott 5. térkép. A székes guzsaly és a szegsoros rostfésű (*gracka*) elterjedtsége a Bódva mentén. Ennek forrása részben Dobrossy – Fügedi 1977a. székes guzsalyról készült térképvázlata. Felső-Borsodból ők említik elsőként ezt a tárgyat. Lásd még: MTSz I. 722. ‘két darab fa, amelylyel a csöpű alját tisztogatják’.

²² A *racka* juhajtató szóalakjaként említi Kék (Szabolcs M.) községből. ÚMTSz 4. 644.

²³ A szegsoros rostfésűk fából készültek, lapát alakú testének végében egy vagy két sorban hegyes, kovácsolt vasszegeket helyeznek el, amelyek így 10-12 cm-re álltak ki a falapból. Erdélyben egyszerre két lapátnyeles szegsoros szerszámmal dolgoztak. Először szaggatták a szegek közül a rostot, majd a két fésűt két kézbe fogva fésülték. Szolnok 1991: 354. Ezt a munkamódot északon nem említik a források.

²⁴ Dobrossy – Fügedi 1977b: 101.

²⁵ Knieza a magyar *gracka* és a szlovák *graca* ‘széles kapa’ szót összevontan tárgyalja. Utóbbi a német *Kratze* átvétele. Mivel a magyar és a szlovák szó jelentése nem egyezik, a *gracka* szót kétes eredetűnek tartja, és felveti közvetlen átvételének lehetőségét a németből. Knieza 1974: II. 648.

észak-pesti körzetben ennek a tárgynévnek az alakváltozatait találjuk. Szórványosan jelenik meg az Alföld egyes pontjain (például Alpár, Kistelek, Gyoma stb.), aminek magyarázatát már Szolnoky Lajos is a török idők után kibontakozó belső migrációban, az északról délre tartó palóc kirajzásban kereste.²⁶ A szegrózsás rostfésű történetére is rávilágít a *héhel*, *héhő* tárgynév etimológiája, minthogy ez a szó az azonos jelentésű német *Hechel* szóból származik. A Felföld és Erdély magyarsága a tárgyat és a tárgynevet is nagy valószínűséggel a 12-13. század fordulóját követően vette át a mindkét térségbe nagyobb számban és szervezett csoportokban betelepült szászoktól, német eredetű népességtől. A rostfésűknek ez a típusa Nyugat-Európa tájain már előbb használatos volt, mint arra a középkori ábrázolások (szobrok, freskók) bizonyítékul szolgálnak.²⁷ A középkori innováció, a szegrózsás *héhel* nagyobb munkatermelékenységgel volt a szegsoros rostfésűnél. Ez az előnye magyarázza meg erőteljes terjedését Nyugat- és Közép-Európában, így a Kárpát-medencében is a szegsoros rostfésű rovására. A magyar nyelvterület nagyobb részén névátvitellel kapta meg az általa kiszorított, felváltott szegsoros rostfésű nevét, a *gerebent*.²⁸

A *héhely* szót 'gereben' jelentésben említi már Szeder Fábán (1835) a palóc szavakból összeállított listájában,²⁹ *héhőly* alakban pedig az első magyar Tájszótárban (1838) is feltűnik. Szinnyei Magyar Tájszótárában ennek nyomán szerepel előfordulása a Palócságban. Ugyanott találjuk még Páldot és Ipolyságot (mindkettő Hont m.) Fűr és Kürt helységet (Komárom m.), helységnév nélkül a Garam mellékét és Bars megyét, az Alföldről Kunszentmárton és Tiszakécske nevét.³⁰ Piliny (Nógrád m.) néprajzi leírásában olvassuk, hogy a törökből (mallókból) kikerült kender a „*héhely* (gereben) hosszú tüskéi között húzogatták”, majd a szálak kenderet összecsomózzák (főkender) és tíz ilyenből lesz az összekötözött *koszoró* (koszorú). A tüskék közt maradt kócos „szószki kender” külön kerül, az „durvább fonalaknak lesz anyja.”³¹ A további néprajzi és nyelvjárási kutatások tovább bővítették a *héhely*, *héhő*, *héhelő* tárgynév szóföldrajzi adattárát egészen Gömör megye széléig (Osgyán), a Jászságig (Jászfényszaru) és Budapest környezetéig (Órszentmiklós, Rákospalota). Szolnoky Lajos 1966-ban közölt térképvázlatán már jól kirajzolódott a terminus elterjedése az északi népterületnek a Garam és a Zagyva által határolt

területén.³² Ezt a szóföldrajzi képet erősítette meg, árnyalta tovább a Magyar Néprajzi Atlasz 287. számú térképe és az Új Magyar Tájszótár 2. kötetének szócikke.³³ Ez utóbbi újabb alföldi palóc kirajzásokon (pl. Szentmártonkáta, Jászberény, Gyoma, Temerin) adatolja a tárgynév (*héhő*, *héhelő*) használatát.

Pest megye északi részein a rostfésülés műveletének neve *héhelés*. A törés, morzsolás után a kenderet még egyszer kicsapják, majd három különböző sűrűségű *héhelen meghéhelik*. A ritka, valamint a két sűrű *héhel* 20 cm szélességű, 80 cm hosszúságú, közepe felé rendszerint keskenyedő *bikkfadeszka*. „A *héheléssel* vagy a palócságban *csinálással* teljesen kitisztul a kender és osztályozás alá kerül...”³⁴ A rostfésülés neve rendszerint a munkaeszköz nevéhez igazodik (*ecselni*, *ecsetelni*, *héhelni*, *gerebenezni*, *vonni*, *megvonni*, *húzni*, *meghúzni*). A *gereben* tárgynevet használó térségek többségében azonban a *gerebenezés*, *gerebenezni* szavak helyett más szavakat találunk. A Dunántúl túlnyomó részén *gyaratás*, a keleti-palóc térségben, valamint a Felső-Tisza vidéken (Taktaköz, Bodrogköz, Bereg, Ugocsa, Szatmárban a Túrhat és Szamoshat) pedig *csinálás* a rostfésülő munka neve. Szolnoky Lajos a szó elterjedése kapcsán megjegyzi, hogy a magyar nyelvterületnek ezeken a részein „jelentős keleti-szláv hatást kell feltételeznünk a kendermunkában...”³⁵

Az északi népterület belső tagolódása és a Palócföld kutatása szempontjából a *csinálás* terminus elterjedtségének van jelentősége. A kenderrost tisztításának, rostminőségek szerinti osztályozásának neve az egész Barkóságban *csinálás*, de a Sajó – Rima vonalától keletre és északra más elnevezések terjedtek el.³⁶ Dél-Gömörben és a Szárazvölgy falvaiban a *vonás*, a Bódva völgyétől keletre az *ecsellés* volt használatban.³⁷ A *csinálás*, *szószcsinálás* terminus döntően a Zagyva és a Sajó által határolt térségben terjedt el.³⁸ Nógrádban a Zagyva vonalától nyugatra, a Karancs környezetében és az Ipoly felső szakaszán is feljegyezték (Karancskesz, Nagylóc, Bolyk). Ott és a Mátraalján (Gyöngyöspata) a szegrózsás rostfésű *héhely* névvel élt együtt a helyi terminológiában, nem váltotta fel a tárgynévből képzett *héhelés* megnevezés. A munkaművelet megnevezésére szolgáló, szláv eredetű *csinálás* szó valószínűleg megelőzte a *héhely* és a *gereben* nevet viselő vasszőges munkaeszközök elterjedését. Feltehetőleg a ko-

²⁶ Szolnoky 1966: 92.

²⁷ Szolnoky 1966: 104-105, 106, 112. Közli a chartres-i katedrális 10. századi szobrának és a konstanzi katedrális falfreskójának ábrázolásait a szegrózsás rostfésű használatáról. Lásd még: Szolnoky 1991: 354.

A *héhel* szó német eredetét hangoztatja már Gönyey 1936: 4-5. K. Kovács László nyomán említi egy kőcfonásnál is használatos rostfésülő eszközt, amit Abaújban *drenkának* neveznek. A tárgy formáját sajnos nem tisztázta.

²⁸ Szolnoky 1991: 354.

²⁹ Szeder 1835: 24. §.

³⁰ Szinnyei I. 1893: 834.

³¹ Nyáry 1909: 146.

³² Szolnoky 1966: 92. II. térkép.

³³ Szolnoky Lajos: A szegrózsás rostfésű neve. MNA V. 287. térkép (1989); Szolnoky 1972: 199. XX. térkép; ÚMTSz 2. 909.

³⁴ Ébner 1927: 55.

³⁵ Szolnoky 1966: 112. és III. számú térképvázlat.

³⁶ Paládi-Kovács 1982: 61.; ÚMTSz I. 842.

³⁷ Szolnoky Lajos: A rostfésülő munka neve. MNA V. 288. térkép (1989); Paládi-Kovács 2013: 91, 93.

³⁸ Paládi-Kovács 1968: 204.; Dobrossy – Fügedi 1977a: 279. 5. térkép. Utóbbi nem tartalmazza az MNA kutatópontjait a Sajó-völgy délkeleti peremén (Uppony, Parasznia), és nem jelzi a *csinálás* terminus használatát Ózd, Sánta, Sajómerce római katolikus barkó településeken, ahol magam is találkoztam vele 1958-60-ban. A dolog magyarázata az adatfelvételek 10-15 éves időbeli eltéréseiben is kereshető.

rai sörtés rostfésűvel végzett munka nevéként került a magyarba.³⁹ A *csinálás* szakszó az alföldi palóc kirajzásokon alig van jelen. Besenyőtelek, Tard, Mezőkövesd, Szentistván jelzi a szóterület déli határát.⁴⁰ Északon Bolyk (Nógrád m.) mellett Óbást (Gömör-Kishont m.) jelöli ki az elterjedés határát, de a kései gyűjtő már csak a *gerebenyezés* kifejezést találta meg a Medvesalján.⁴¹

Az északi népterületen a fésülés egymást követő munkafolyamataiban legalább három, de sok helyt négyféle szöszminőséget különítenek el. Mindig az a legkiválóbb minőségű szösz, amelyik a durva és a finom gerebenezés után végig kézben marad. Ennek neve a Barkóságban, a Medvesalján és a keleti palóc falvak többségében (pl. Kazár) *feji* vagy *fejsszösz*. Markonként megkötötték (*báb, bábu, bunkó*), majd *koszoróba* szedték és úgy tárolták a fonásig.⁴² A *báb* és a *koszorú* megszokott terminus Nógrád és Észak-Pest falvaiban is.⁴³ A *koszorú, koszoró*, mint a 'különböző számú összecsavart, fonásra előkészített kendercsomóból összefűzött, rendszerint patkó alakú fonat' neve az Ipoly vonalától kelet felé a Zempléni-hegységig és a Taktaközig követhető.⁴⁴

Az első, durva gerebenezés után a fogak közt maradt kendert kiszedték és a másik gereben fogai között ismét megvonták. Kezükben maradt a közepes minőségű kenderrost, a sűrűn álló fogak között ragadt meg az aprószösz, a *csepű*. A közepes minőségű kenderrost neve a Barkóság és a szomszédos Bánvölgy, Sajó-völgy falvaiban *palánt*.⁴⁵ A Medvesalján *palánk, palánkos* a közepes rostminőség neve. Ezt madzagra fűzve *perebe* kötik. A *palánt* az említett térségen kívül sehol másutt nem használatos tájszó ebben a jelentésben. Szolnoky Lajos térképén a közepes rostminőségek között nem szerepel a *palánt* terminus. A Zagyva-vidéken és Észak-Borsodban (Száz-völgy) a *tincs* szó terjedt el szinonim jelentésben.⁴⁶ A matyó településeken és a Bükkalján megfelelője szintén a *tincs*, a Bódva-völgyben és a Csereháton a *makóca*, az egykori Torna megye falvaiban a *mekrenc* és a *pátyos*.⁴⁷ A *makóca* terminust 'kendertincs' jelentésben feljegyezték már 1840-ben Heves megyében, a *makóca-kender* szóösszetétel 'másodrendű kenderrost' jelentéssel szerepel a Hegyaljáról Kassai József 1833-ban kiadott szókönyvében.⁴⁸ A közepes minőségű kenderrost nevéként szórványosan fordul elő a *pátyos* terminus. Feljegyzik Abaújban már az 1830-as években, a 19. század második felében Técsőn,

Visken (Máramaros megye), a 20. században Őrszentmiklóson (Pest m.), a Gallyaságban, a Bodrogközben is. Az abaúji Hegyköz falvaiban négy rostminőség közül a *pátyos* állt a harmadik helyen, a *szál* és a *makóca* után, de a *csőpűt* megelőzve.⁴⁹ Jellegzetes foltot mutat még a térképen a Börzsöny körzetében.⁵⁰

A harmadik (vagy negyedik) minőségi fokozat általában a rövid szálú, durva *csepű*, melynek ez az elnevezése egységes a Barkóságban és az északi népterület keleti felén egészen a Bodrog vonaláig. A barkó asszonyok az *aprószösz*t kötetbe fogják össze, négy-öt kötet lesz egy *darab*. A visszamaradó *csepűt gongyolába* csavarják. A *csepűt* a 20. században a Bódva-völgyében és a Csereháton kerek rokkán fonták meg, a *csepűből* szőtt vásznat pedig többnyire zsáknak, ponyvának, batyuzó lepedőnek használták fel.⁵¹ A fésülés utáni legrosszabb rostminőség megnevezésére a magyar nyelvterületen két terminus szolgál. A fent említett *csepű*, mely honfoglalás előtti török jövevényszó és a *kóc*, mely a honfoglalás után szláv kölcsönszóként került a magyarba. Szolnoky Lajosnak e két terminus elterjedtségét bemutató térképén az északi magyar népterületnek a Zagyva folyótól keletre eső tájain a *csepű*, a Zagyvától nyugatra a Garamig elterülő tájakon a *kóc* terminus terjedt el.⁵²

A gyenge minőségű szöszből (*csepű, kóc*) tekert, a guzsalyra egyszerre felköthető hosszúkás alakú szöszcsomónak az északi népterületen két megnevezését ismerjük: *gongyola* és *gügyela*. Ezek szófeldrajzi képe csaknem pontosan megfelel a *csepű* és a *kóc* elterjedtségének. A Zagyva vonalától keletre egészen az Ung-vidékig a *gongyola*, a Zagyvától nyugatra eső tájakon pedig a *gügyela* terminust használták. A *gügyela* első említését Szeder Fábían palóc szógyűjteményében találjuk: „öszve hajtott len, kender a'mint azt a' guzsalyra vagy rokkára kötik" magyarázattal.⁵³ A *gügyela* Rozsnyón 'gyapjúgombolyag' jelentésben ismert. Ez a szlovák eredetű szó az északi magyar nyelvjárásokban a Zagyva völgyétől egészen Vága községig, a Vág vonaláig követhető. Feljegyezték dél-alföldi palóc kirajzások szavaként is (Kiskunfélegyháza, Zenta, Ada).⁵⁴

A *gongyolába* csavart *csepűt* a Bódva vidékén többnyire a kémény mellett, a padláson tárolták. Mogyoróska, Regécke asszonyai a fonásra előkészített *gongyolát*, mielőtt felkötötték a guzsalyra vagy a rokkára, előbb a kemencére téve megmelegítették,

³⁹ Kniezsa 1955: I. 135.; Szolnoky 1966: 112.

⁴⁰ Gáborján 1955: 112.; MNA V. 288. térkép.

⁴¹ ÚMTSz I. 842.; Duray 1990: 68.

⁴² Lajos 1965: 26-27.; Paládi-Kovács 1982: 61.; Dobrossy – Fügedi 1977a: 281. 6. térkép. Borsodban a *fej, feji* terminus térsége a *palánt* szóéval megegyező. Medvesaljához: Duray 1990: 69.

⁴³ Ébner 1927: 55.

⁴⁴ Flórián 1966: 165-166.; ÚMTSz 3. 506.

⁴⁵ Paládi-Kovács 1968: 204.; Dobrossy – Fügedi 1977a: 283-285. és 7. sz. térképvázlat.

⁴⁶ Szolnoky 1966: 120. VIII. térképvázlat.

⁴⁷ Lajos 1965: 26-28.; Paládi-Kovács 1982: 61., Paládi-Kovács 2013: 93.; Duray 1990: 68.

⁴⁸ Szinnyei 1893: I. 1387.

⁴⁹ Szinnyei 1901: II. 99., Ébner 1927: 55., Lajos 1965: 27-28.; Zsák 1988: 31. Paládi-Kovács 2013: 93.

⁵⁰ Szolnoky 1966: 120. VIII. térképvázlat

⁵¹ Lajos 1965: 26-28.; Paládi-Kovács 2013: 93.

⁵² Szolnoky 1966: 118. VI. térképvázlat. Kazáron (Nógrád m.) a rostminőségek közül legdurvább a *kóc* volt, abból fonták a zsáknak való fonalat. Tözsér Kapcsos 2004: 24. A *kóc* etimológiájához lásd Kniezsa 1955: I. 270.

⁵³ Szeder Fábían 1835: 24. §. Jelentése megfelel a *kudel'a* 'kóc, csepű' jelentésű szlovák szónak, melyet a Pest és Nógrád megye szlovákok is használtak. Ébner 1927: 55.; Kniezsa 1955: I. 204.

⁵⁴ ÚMTSz 2. 699.

mert úgy megpuhult és könnyebb volt a fonása.⁵⁵ Palóc tájakon zálogosdi játék közben énekelt gyermekdal szövegében szerepel a „Csepű, lapu, gongyola; Zsíros, fodros tarisznya” betét, mely a *csepű* és a *gongyola* fogalmi összetartozására utal. A *gongyola* szó etimológiája, kapcsolódása a szinonim jelentésű *gúgyelá*hoz nincs tisztázva. Számunkra azonban nem az etimológia, hanem a két terminus szófeldrajza fontos, az járul hozzá az északi népterület tagolódásának jobb megismeréséhez.

Végezetül szólni kell még egy északon szívósan élő szlovák jövevényszó jelentéséről és földrajzi elterjedtségéről. Ez az 1504 óta az írásbeliségben is dokumentálható *paszkonca*. Kazáron azt tartják, hogy a legszebb, az ünneplőnek való *vászony*-t virágos kenderből szőtték. Néma túlzással mondva „fö-lülmulta az üzleti gyolcsot.” A női ingvállak ujjai gyolcsból, a rajtuk levő singelés pedig *paszkoncából*, azaz virágos kender fonalából szőtt vászonból készült. A virágos kender neve, a *paszkonca*, Kazáron (Nógrád m.) és környezetében a 'finom kendervász-on' megnevezésére is használatos volt.⁵⁶ Az Új Magyar Tájszótár a *paszkonca* szó 'virágos kender' értelmű használatát kizárólag a Palócföld falvaiból említi: Hugyag, Mihálygerge, Rimóc, Karancslapujtó, Kazár, Domaháza. E szónak nyilván helyet kellene kapnia egy készülő palóc tájszótárban.

Összefoglalva a rostfésülés eszközeinek és műveleteinek áttekintését az északi népterületen, az alábbi megállapítások tehetők:

a.) A szegsoros rostfésű a 20. században sem volt teljesen ismeretlen az északi magyar térségben, noha a szegrózás eszközök (*héhő*, *gereben*, *ecselő*) dominanciáját nem veszélyeztette. Nógrádban és Gömör-Kishontban a nyelvhatáron *kis gereben*, Észak-Borsod és Torna egyes falvaiban, a Bódva völgyében *gracka* néven ismerték.

b.) A szegrózás rostfésűk megnevezésére szolgáló terminusok szófeldrajza hozzájárul az északi nyelvterület regionális tagolódásának megállapításához. A *héhely*, *héhő* típusba tartozó nevek nyugati határa a Garam, keleti határa a Zagyva völgyében, az *ecset*, *ecselő* típusú nevek nyugati határa a Bódva, keleti határa a Bodrog mentén jelölhető ki. A köztes területen – hozzávetőleg a Zagyva és a Bódva közötti tájakon – az országosan, illetve a köznyelvben használatos *gereben* tárgynév terjedt el.

c.) Ezzel csaknem egyező térségben használták a rostfésülés megnevezésére szolgáló *csinálás*, *szöszcsinálás* terminust a Zagyva és a Sajó – Rima vonala által határolt térségben. A Sajó és a Bódva között használták a szintén nem az eszköz nevéből képzett *vonás* terminust.

d.) Jellegzetes szófeldrajzi képet mutat a közepes rostminőség megnevezésére szolgáló *palánt* terminus. Ez döntően a katolikus Barkóságban és a széle-

in hozzá tapadó református falvakban volt ismeretes. Elterjedtségének határa északon, keleten a Sajó, nyugaton a Tarna völgyében húzható meg. Borsodban ezzel teljesen megegyezik a legjobb minőségű rostanyag *fej*, *feji* elnevezésének szófeldrajzi körzete.

e.) A harmadik vagy leggyengébb rostminőség nevéként használatos *csepű* és *kóc*, illetve a belőle formált szöszcsomó nevéként ismeretes *gongyola* és *gúgyela* szófeldrajza csaknem teljesen egybevágó képet mutat. Mindkét névpár esetében a Zagyva völgye a határ, a *csepű* és a *gongyola* a Zagyvától keletre, a *kóc* és a *gúgyela* a Zagyvától nyugatra elterülő tájakon ismert terminusa a kendermunkák népi terminológiájának.

Ezek a tárgy- és szófeldrajzi tények megerősítik Szolnoky Lajos „a magyar kenderrost megmunkáló rendszerek” földrajzi elterjedtségéről közölt összesítő (XXVIII.) térképének megalapozottságát.⁵⁷ Az északi népterületen három „kendermegmunkáló rendszert” és három jellegzetes térséget állapított meg. Keletről nyugatra haladva a Sajó és a Bodrog által határolt térséggel kezd a karakteres vonások számbavételét (7. számú rendszer), majd a Zagyva és a Sajó közötti térséggel folytatja (13. rendszer) és a Garam, Duna (Börzsöny) vonaltól keletre a Zagyvaig tartó térséggel (14. rendszer) fejezi be az északi népterület kenderfeldolgozó hagyományainak összefoglaló jellemzését.⁵⁸ Ez a rendszerezés igazolja az ún. „palóc-kutatás” első konferenciáján felmerült megjegyzést a palóc néphagyományok térbeli hatáiról. Morvay Judit 1967-ben jelezte: „az én kutatásaim szerint ez a palócság – amit már Pintér is kijelöl – két nagy kulturális csoportra oszlik. A Zagyva nagyon erős választóvonal az ún. palóc etnikum kultúrájában, s a Zagyván túli és az egész Ipoly völgyi rész már teljesen más kulturális hatás alatt áll, illetve kulturális hatást mutat, mint a Mátravidék [...] A nyugati, Zagyván túli csoport kulturális jelenségei kiterjednek egészen Nyitraig és nagyon sok bennük a kisalföldi, Kisalföldhöz húzó elem.”⁵⁹ A palóc hagyományos műveltség jegyeinek összefoglalására vállalkozó Bakó Ferenc a nyelvjárás-kutatók eredményére utalva fogalmazta meg a következőt: „Úgy tűnik, hogy a Zagyva völgye választja el egymástól a keleti és a nyugati középpalóc nyelvjárás-típust. A palóc centrumnak kijelölt táj [...] teljesen megegyezik a nyelvjárás-kutatók középpalóc típusával.”⁶⁰ Nem kevésbé fontos a Palócföld északkeleti lehatárolása szempontjából a Sajó völgyében kimutatható kulturális határ, melyet az újabb kutatás az „Északi nagyrégió” legfontosabb kulturális határának nevez.⁶¹

⁵⁷ Szolnoky 1972: 239. XXVIII. térkép.

⁵⁸ Szolnoky 1972: 240-241.

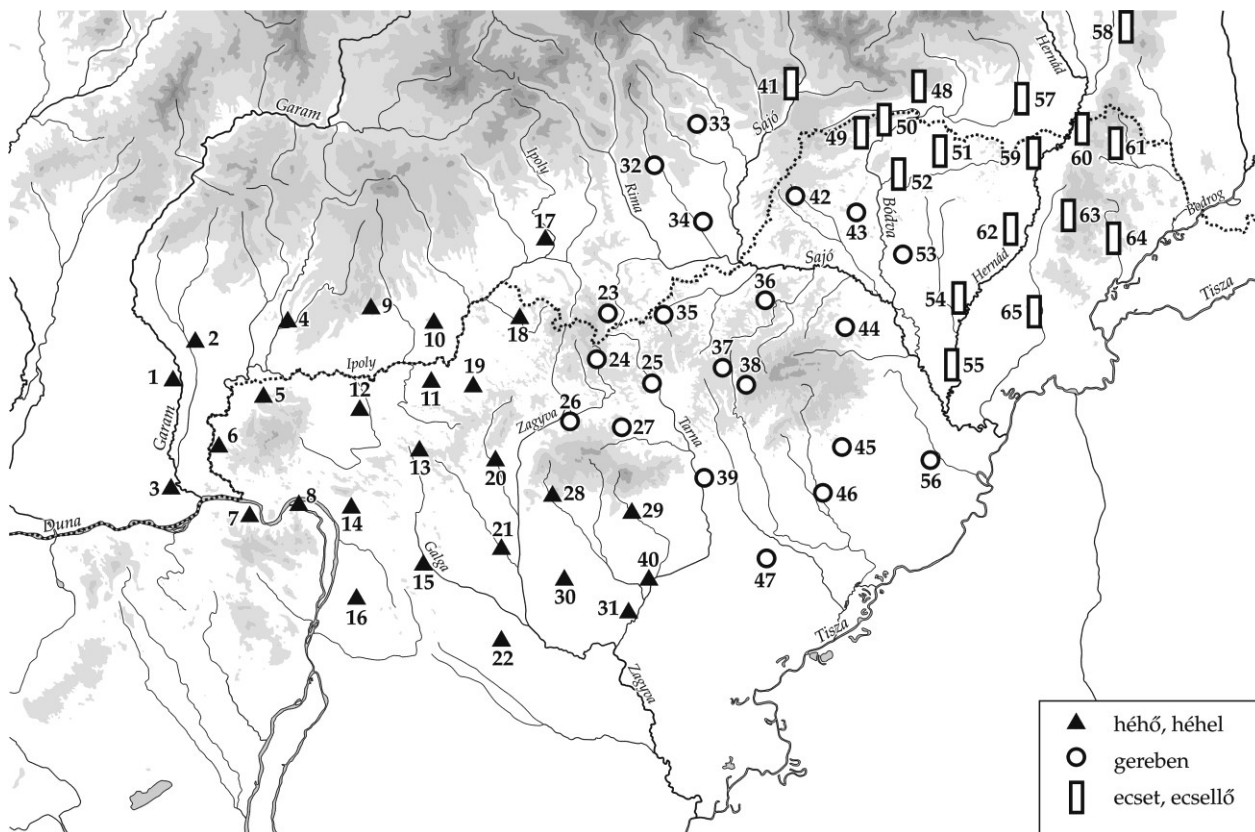
⁵⁹ Morvay 1968: 40.

⁶⁰ Bakó 1989: IV. 877.

⁶¹ Borsos 2011: I. 318.

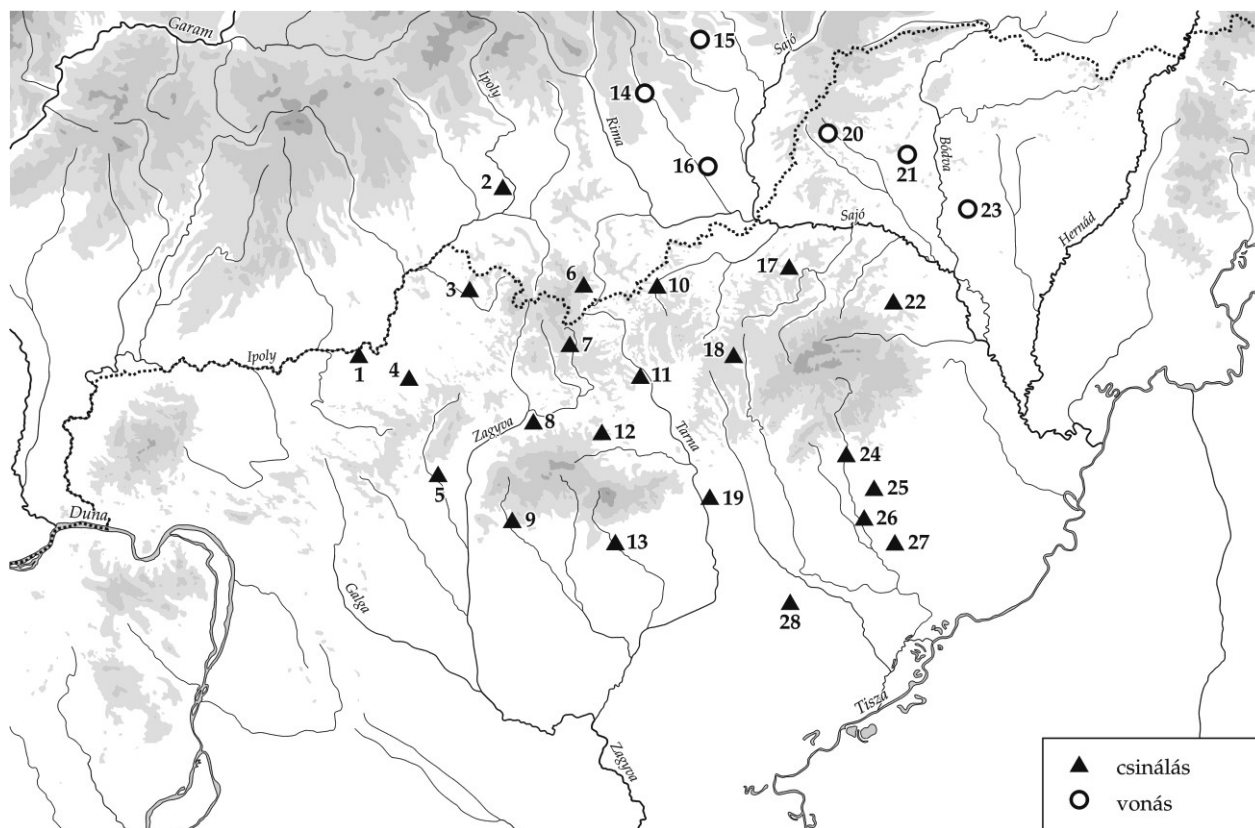
⁵⁵ Paládi-Kovács 2013: 93.; Flórián 1966: 168.

⁵⁶ Tózsér Kapcsos 2004: 23.; ÜMTSz 4. 393.

1. térkép A szegrózsás rostfésű neve északon, a Garamtól a Bodrogig

Adattár: 1. Zselíz, 2. Hontfüzesgyarmat, 3. Kőhídigyarmat, 4. Palást, 5. Bernecebaráti, 6. Ipolytölgyes, 7. Pilismarót, 8. Kis-soroszi, 9. Csáb, 10. Nógrádóvár, 11. Csitár, 12. Érsekvadkert, 13. Becske, 14. Kosd, 15. Galgamácsa, 16. Fót, 17. Bolyk, 18. Karancseszi, 19. Nagylóc, 20. Ecseg, 21. Heréd, 22. Zsámbok, 23. Óbást, Duray É. 1990. 68.; 24. Bárna, 25. Erdőkövesd, 26. Maconka, 27. Bodony, 28. Gyöngyöspata, 29. Visonta, 30. Csány, 31. Jászdózsa, 32. Nagybalog, 33. Lévárt, 34. Cakó, 35. Domaháza, 36. Uppony, 37. Mikófalva, 38. Felsőtárkány, 39. Verpelét, 40. Tarnaméra, 41. Berzété, 42. Trízs, 43. Szuhogy, 44. Parasznya, 45. Tibolddaróc, 46. Mezőkövesd, 47. Besenőtelek, 48. Szádelő, 49. Szögliget, 50. Komjáti, 51. Szászfá, 52. Meszes, 53. Damak, 54. Aszaló, 55. Böcs, 56. Hejőpapi, 57. Nagyida, 58. Magyarböd, 59. Hernádszurdok, 60. Pányok, 61. Nyíri, 62. Abaújdevecser, 63. Fóny, 64. Erdőhorváti, 65. Ond. Az adatok forrása, a 23. pont kivételével, a Magyar Néprajzi Atlasz gyűjtőfüzeteinek archívuma az MTA Néprajzi Kutatóintézetének Adattárában. Kereshető a települések nevénél, a II. füzet 93. számú kérdőlapján. Lásd még az MNA 287. számú térképét, SZOLNOKY Lajos: *A szegrózsás rostfésű neve* címen. MEGJEGYZÉS! Az archívum és az MNA térkép nem tartalmazza a *vonó* tárgynevet, melyet a szakirodalom a Bódva-völgyből és környezetéből, Boldva, Edelény, Szendrő, Szalonna, Varbóc helységből említ (Lásd Szolnoky L. 1972: 199, 261; Paládi-Kovács A. 2013: 91.)

2. térkép A rostfésülő munka két elnevezése északon

Adattár: 1. *Hugyag*, ÚMTSz I. 842; 2. *Bolyk*, Paládi-Kovács gyűjt. 1965., MNA 288. térkép; 3. *Karancskeszi*, MNA 288. térkép; 4. *Nagylóc*, MNA 288. térkép; 5. *Ecseg*, MNA 288. térkép; 6. *Óbást*, ÚMTSz I. 842; 7. *Bárna*, MNA 288. térkép; 8. *Maconka*, MNA 288. térkép; 9. *Gyöngyöspata*, MNA 288. térkép; 10. *Domaháza*, Paládi-Kovács A. 1982: 61., MNA 288. térkép; 11. *Erdőkövesd*, MNA 288. térkép; 12. *Bodony*, Szolnok L. 1966: 107, 123., MNA 288. térkép; 13. *Visonta*, MNA 288. térkép; 14. *Nagybalog*, Paládi-Kovács A. gyűjt. 1965., MNA 288. térkép; 15. *Lévárt*, Paládi-Kovács A. gyűjt. 1968., MNA 288. térkép; 16. *Cakó*, Paládi-Kovács A. gyűjt. 1967., MNA 288. térkép; 17. *Uppony*, Paládi-Kovács A. 1982: 61., MNA 288. térkép; 18. *Mikófalva*, Szolnok L. 1966: 107, 123; 19. *Verpelét*, MNA 288. térkép; 20. *Trizs*, MNA 288. térkép; 21. *Szulohogy*, MNA 288. térkép; 22. *Parasznya*, MNA 288. térkép; 23. *Damak*, MNA 288. térkép; 24. *Cserépfalu*, Szolnok L. 1966: 107, 123.; 25. *Tard*, Gáborján A. 1955: 112.; 26. *Mezőkövesd*, Kóris K. 1907.; 27. *Szentistván*, Gáborján A. 1955: 112.; Szolnok L. 1966: 107, 123; 28. *Besenyőtelek*, MNA 288. térkép.

Irodalom

BAKÓ Ferenc

1989 A palóc etnikai és műveltségi csoport fő jellemzői. In: Bakó Ferenc (szerk.): *Palócok* IV. 821-889. Eger.

BORSOS Balázs

2011 *A magyar népi kultúra regionális struktúrája, I-II.* Budapest.

DOBROSSY István – FÜGEDI Márta

1977a Etnikai határok és nemzetiségi hatások Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a kenderfeldolgozás rostelőkészítő munkafolyamataiban. *Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XVI. 269-293. Miskolc.

1977b A paraszti fonalkészítés előkészítő munkafázisai Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. *Herman Ottó Múzeum Közleményei* 16. 93-110. Miskolc.

DURAY Éva

1990 A kender feldolgozása, fonás, szövés és a szöttek díszítése a Medvesalján. *Gömör néprajza*, XXIV. szám. 65-82. Debrecen.

ÉBNER Sándor

1927 A Budapest-környéki községek népi kendermunkája és eszközei. *Néprajzi Értesítő* XIX. 49-62.

FLÓRIÁN Mária

1966 A kender feldolgozása a Zempléni-hegyvidék középső részén. *Műveltség és Hagyomány* VIII. 159-178.

GÁBORJÁN Alice

1955 A kender feldolgozása és a nyers termékek felhasználása Tardon. *Néprajzi Értesítő* XXXVII. 109-129.

GÖNYEY Sándor

1936 A kendermunka népi szerszámai Magyarországon. *Néprajzi Értesítő* XXVIII. 1-13.

KISIDA Erzsébet

1989 A kender feldolgozása a Bódva völgyében. *Honismeret* 17. 5. szám. 50-54.

KNIEZSA István

1955-1974 A magyar nyelv szláv jövevényszavai. I-II. Budapest.

KÓRIS Kálmán

- 1907 Matyó kendermegmunkáló szerszámok.
Néprajzi Értesítő VIII. 1-33.

LAJOS Árpád

- 1965 *Borsodi fonó*. Miskolc.

MNA

- 1989 *Magyar Néprajzi Atlasz* 4-6. album, (szerk. Barabás Jenő). Budapest.

MORVAY Judit

- 1968 Hozzászólás a palócok néprajzi vizsgálatának problémáihoz. In: Bakó Ferenc (szerk.): *Módszerek és feladatok*. Palóc tanácskozás Egerben, 40-41. Eger.

NYÁRY Albert

- 1909 Piliny néprajzi vázlata. *Néprajzi Értesítő* X. 129-152.

PALÁDI-KOVÁCS Attila

- 1968 A barkó etnikai csoport. *Műveltség és Hagyomány* X. 175- 218. Debrecen.

- 1982 *A Barkóság és népe*. Borsodi kismonográfiák, 15. szám. Miskolc.

- 2009 Bitó, malló, bakó. Szavak és tárgyak az északi népterületen. In: Bali János – Turai Tünde (szerk.): *Életút-írások Szilágyi Miklós tiszteletére*. 183-195. Budapest.

- 2013 *Munkák, emberek, hiedelmek a Bódva mentén*. Életmód és tradíció 11. szám. Budapest.

SZEDER Fábián

- 1835 A' Palóczokról. *Tudományos Gyűjtemény* 1835. II. 3-41. Pesten.

SZINNYEI József (szerk.)

- 1893-1901 *Magyar tájszótár*, I-II.

SZOLNOKY Lajos

- 1966 A rostfésűk. *Néprajzi Értesítő* XLVIII. 89-127.

- 1972 *Alakuló munkaeszközök. A magyar népi kenderrost-megmunkálás*. Budapest.

- 1989 A szegrózsás rostfésű neve. MNA 287. térképlap. Budapest.

- 1989 A rostfésülő munka neve. MNA 288. térképlap. Budapest.

- 1991 A kender, a len és a gyapjú népi feldolgozása. In: Domonkos Ottó (főszerk.): *Kézművesség*. Magyar néprajz III. 341-368. Budapest.

TŐZSÉR KAPCSOS Anna

- 2004 *Palócul tanított imádkozni anyám. Egy kazári palóc asszony önéletírása*. S. a. r. Balogh Balázs – Fülemile Ágnes – Stefány Judit. Budapest.

ÚMTSz

- 1979-2006 *Új Magyar Tájszótár* 1-4. kötet. (főszerk.): Lőrinczy Éva. Budapest.

ZSÁK Anikó

- 1988 *A kendertermesztés és földolgozás szókincse* Fancsalban és Deteken. Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 43. szám. ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke. Budapest.